

MITUL EDENULUI ÎN UNIVERSUL POETIC EUROPEAN AL SECOLULUI XX

MYTH OF EDEN IN EUROPEAN POETICAL UNIVERS OF XXth CENTURY

Florin ȚENE

**Liga scriitorilor de expresie română de pretutindeni
Cluj-Napoca**

Abstract

The paper outlines and clarifies the way of approaching, understanding and living of the Myth of Eden in European poetry. The way in which the nostalgia of Paradise as a fundamental impulse of the imaginary is understood is being analysed through the poetry of representative poets. Their work speaks about poetry which saves particularity in the universal.

Eden is sensed and perceived in a various range of moods and senses from the area of supreme happiness to the intellectual and physical efforts which creates heavenly euphoria. From the forever young Georg Tackl, with his mysterious appearance to Constantinos Kavafis and to Fernando Pessoa or Serghei Esenin, Eden is understood differently but it is perceived as an interior pressure and something belonging to the soul.

All the eleven poets to whom we refer are representative for the European lyrical area.

The phenomena of Eden, becomes Trans subjective and detaches itself from the poet, living

its image into the imagination of the reader. The substance of Eden is something resembling

our soul, and the dreams have an important role, blessing the artistic creation.

Key words: *Eden, myth, nostalgia, European poetry, imagination, the artistic creation*

Cuvinte cheie: *Eden, mit, nostalgie, poezie europeană, imaginație, creație artistică*

Această lucrare încearcă să evedențieze și să clarifice modul de abordare al Mitului Edenului ca Paradis în poezia europeană, cu sensurile, semnificațiile conceptului de Paradis, Eden sau Rai, inclusiv cu toposurile ce tangențiază acest concept în diferite locații al spațiului dintre Marea Mediterană, Marea Nordului, oceanul Atlantic, până în Munții Urali. Tot odată încercăm să clarificăm modul de înțelegere și percepție al Edenului și ipostazele acestuia în poezia europeană a secolului trecut.

În contextual acestei teme edenul ca simbol cultural are la bază ceea ce scria Eugen Simion în *Scriitori români de azi*, a lua în considerare *binecunoscuta mitologie a pendulării între două universuri*. Prin *construcția* psihică a omului, natura existenței este duplicitară și conflictuală, iar profilul spiritului său creator analizat ,cum prisma descompune lumina ”ne lasă vederii starea de grație lirică nesigură, discontinuă, ce trebuie continuată, exploatată printr-un travaliu intelectual care să restrângă până la ultimile limite inspirația ca hazard. Orice mare

creație de cultură, cum scria Nichifor Crainic în *Nostalgia paradisului*, e însuflețită de avântul transcenderii limitelor terestre.

Există la omul European, și mai ales la poet, o nostalgie a paradisului ca impuls fundamental al imaginarului, iar poezia este salvarea particularului în universal, a trăirii clipei în eternitate, căci frumusețea poetică aspiră spre inefabil, spre climatul superior, *din ale cărui grădini paradisiace s-a fărâmițat, cândva*. (Nichifor Crainic-*Nostalgia paradisului*, Editura Moldova, București, 1987, pg.526/527).

Se observă la poeții europeni că nu toți percep și simt edenul în acelaș mod și sens. Dacă pentru unii este spațiul fericirii supreme, pentru alții este efortul intelectual și fizic care, în final, creează euforia paradisiacă mult visată.

Poezia europeană prin reprezentanții ei de seamă proiectează ființa omenească între lumina paradisului și întunericul iadului, ca beznă a neputinței, acestea fiind cele două dimensiuni extreme ale veșniciei și înfinitului. Însă de la începuturile ei poezia europeană își are originile în imnurile cultice și odele pindarice. După explozia romantică orice regulă clasicist-abstractă este abolită în numele apropierii de natură, ca fenomen edenic, pentru recâștigarea naivității originare a poetului; însă nu peste mult timp, parnasianismul va preconiza ca sursă de inspirație nu realul, ci artificialul creat de poet, poezia însăși. Paul Valery, în acest context așează imaginea mentală a lui *uomo universale* sub semnul poiesis-ului, avertizându-ne *acela care n-a privit în albul hârtiei lui o imagine tulburată de posibil, și de regretul după toate semnele ce nu vor fi alese, nici n-a văzut în limpedele aer a construcției ce nu este acolo, acela pe care nu l-a bătuit amețeala îndepărtării de un țel, neliniștea de mijloace, previziunea întârzierilor și-a deznădejdilor*, nu a cunoscut edenul imaginar. Unii poeți europeni văd edenul în *imaginea tulburată de posibil*, așa cum după Valery, logica imaginativă specifică ochiului de creație poetică reprezintă o singură însușire a lucrurilor și le evocă pe toate celelalte.

Edenul în poezie era văzut de A.E.Baconsky ca realitate suprapusă, iar G.B.Vico scrie că *toate națiunile erau națiuni de poeți căci poezia nu este decât imitație*. Numai contradicția acceptată și evidentă dintre *frumosul natural și frumosul artistic* realizat cu totul independent și sincronizat adeseori cu urâtul natural, ne duce cu gândul la eden. Platon spune că poeții *crează fantome, și nu realități*, fapt ce ne duce cu gândul la edenul visat, iar Heidegger spunea: *Poezia își creează operele în cadrul limbajului și le creează din materia limbajului*, tocmai această materie construiește edenul poetic.

În secolul XX, la noi, au văzut lumina tiparului multe lucrări ce au abordat diferite aspecte și probleme ale poeziei europene însă foarte puține dintre acestea au analizat, doar în trecere, tema edenului în poezia europeană. T.S.Eliot spunea, chiar dacă unele din ele vădesc o contingentă baudelairiană, că *Poezia nu este frâu liber lăsat emoției, ci e un mod de a evada sub imperiul ei*. Și această *evadare*, cum spunea, *sub imperiul poeziei* este indubitabil zona inefabilului eden.

Mort la numai 27 de ani Georg Trakl a stârnit interesul după al doilea război mondial. Poezia acestuia se intersectează cu cea a lui Robert Musil, concetățean austriac, pentru care edenul este o stare de spirit. Tonalitatea poeziei lui Trakl o amintește pe aceea a lui Holderlin, la care edenul se află în *diafanele anale ale vântului*., de fapt cum spune odinioară Don Luis de Gongora. Aerul enigmatic a lui Trakl interpretat sofistic de Heidegger, ne descoperă un poet pentru care edenul este; *Luna, ai spune un mort/leșind din genunea-I albastră. (Occident)*.

În antiteză cu acest poet Constantinos Kavafis venind de pe un meridian exotic, la confluența Levantului cu anticile civilizației, pentru marele poet grec edenul este o insulă sau o călătorie. În versul lui simți gustul esențelor tari, a formelor imateriale rămase străvezii în văzdu,

așa cum ne închipuim tipologic grădina biblică a edenului. Religia și experiența trăită devine la el o rațiune a vieții. Acest fapt îl vedem în poemul său *Itaca* unde insula lui Ulise capătă valoarea edenului, altfel decât în mitul Homeric. Ea este pretextul care în sine justifică îmbogățirea: *Du-te-n cetățile Egiptului/ca să primești de la-nțelepți învățătură*. Ținta călătoriei rămâne un reper simbolic, iar edenul ca răsplată fiind în ultima instanță însăși călătoria.

Genialitatea, spunea Eugenio Montale, *constă în a fi înțeles că elinul de atunci corespunde cu homo europaeus de astăzi, și în a fi reușit să ne scufunde în acea lume ca și când ar fi fost a noastră*. Aceasta e într-adevăr marea metaforă (edenul) a lui Kavafis. Spre deosebire de poetul grec, Ruben Dario devenit un fenomen general în Spania în prima perioadă a secolului XX, căruia Unamuno îi cere poetului *să găsească sufletul dincolo de carne*, pentru care autorul *Solitudinilor* se declară simpatizant al *Meditaciones rurales*, unde regăsește edenul.

La poezii europeni, inclusiv cei din spațiul carpato-danubiano-pontic, descoperim *dimensiunea rațională al sublimului*, cum spunea Kant, dar și *jocul de fugă* către teritorii sublime.

La Eugenio Montale, poetul italian, ale cărui poeme sunt invadate de simbolul concentrat de heraldică și de o frisonare dureroasă îmbinată cu nostalgia pentru categoriile ideale, luate ca eden, copleșit fiind de anodin sau răvășit de *spiritele ce peste convulsivul pământ/zboară în roiuri*. (*Tramontana*). Edenul la Montale este virtualitatea ontologică, dar și marea ca suveran principiu al existenței și al vieții: *Tu prima mi-ai spus/că măruntul zbucium/al inimii mele era doar o clipă*. A te apropia de mare presupune a păstra neatins edenul ca întreg tezaur sufletesc. Universul edenic pentru poet sunt *vechile rădăcini* care conviețuiesc cu tendința spre înălțimi, spre lumină, spre bănuite zone de combustie purificatoare sau de reviviscență miraculoasă, această simbioză crează mitul mării ce se suprapune peste eden: *Adă-mi tu planeta care te conduce/acolo unde blonde transparente răsar/și ziua –ntreagă să răsfângă, în oglinzile-albastre/adă-mi floarea-soarelui înnebunită de lumină*.

Planeta visată este edenul iar, pe când *înebunită de lumină* este metafora care coboară peste noi extazele solare ale poetului Jorge Guillen, din aceeași generație cu Montale. În timp ce la Montale edenul este *lumina*, luată ca înțelepciune, la T.S. Eliot edenul este o glosare pe marginea ideii de timp. Un rol important în n'elegerea edenului este creștinismul lui Eliot cu valoarea unei mitologii compozite, în care se interferează elementele biblice cu amintirea elină și cu succesiunea civilizațiilor. Edenul la acest poet este istoria cu acel ascetism modern de sorginte jansenistă, așa cum subliniază Clonde Viger. Melancolia timpului, a anilor *care iau/Cu ei, departe, viori și flaute, care poartă falduri albi de lumină*, pentru Eliot face parte din indisolubilul tablou ce ne amintește de paradisul visat.

Umberto Saba, propus pentru Premiul Nobel, născut în Triest, este un poet al dramelor ascunse, (putem să-l asemuim cu Bacovia), găsește edenul în înserarea Europei, sau, mai degrabă, în valoarea propriei biografii, fiindcă *nimic nu te odihnește de viață/ca viața*. În estetica, poezilor amintiți până aici, și în etica lor, totul se clădește pe fundamentele labile ale unor valori spirituale pe care le indentificăm ca *spațiu edenic*. Conceptele despre acesta sunt spectaculare sublimizări ale lui cogito, ce trec prin procese evolutive, de rafinare, nuanțare și diversificare impuse de realitatea a cărei esență o exprimă.

Poezia edenului dezvoltă o responsabilitate asumată din partea autorilor ei, ci implică o angajare a speranței deșarte, ca privire spre real, asemănătoare aruncată de Moise spre Pământul Făgăduinței. (Observație făcută de Kafka).

Poetul Serghei Esenin, ajuns o legendă și prin accidente ale existenței sale, are sentimentul naufragiului care-și repudiază cosmosul, tocmai pentru faptul că poetul rus nu are în perspectiva

viziunii sale,edenul ca ultima speranță:*Vânturi,o furtuni înzăpezite/Măturați viața mea trecută!*Această luptă cu propriul său trecut va domina existența și poezia lui din perioada următorilor ani pe care-i mai trăiește,după 1919,când a scris versurile citate.După vizitarea Statelor Unite ale Americii Esenin este convins că”adevărurile”pe care le aflase de la comuniștii sovietici contraveneau realității.La înapoiere,se simte tot mai bolnav și *edenul* visat îl găsește în “universul”absintului și al votci.Este tot mai bolnav sufletește și trupește.Pentru el **edenul** nu mai există,dar îl reconstruiește,așa cum îl înțelege,în poezia *Moscova cârciumărească*,o capodoperă a poeziei europene.La fel ca odinioară Verlaine(*Dis,qu /as tu fait,toi que voila/De ta jennesse?*),poetul rus se întreabă:*Oare nu mi-am băut,parcă ieri,tinerețea?*Aceasta fiind timpul edenic,și își mărturisește pustiul ce-l chinuie:*Nu mă lăsa cu privirea ta rece,/nu m ă-ntreba câți ani am, cum arăt,/Bântuit de un spasm epileptic,/sufletul mi-e ca un galben schelet.* Poetul,totuși,cunoaște frecvente interludii de scăpărări de lumină,pe care le putem lua ca edenice,atunci scrie *Balada celor 26* și *Drumul meu*.Poezia eseniană refuză happy-end-ul.Puterea ei magică rezistă în sinceritate,fiind poezie de confesiune dureroasă, tocmai de aceea edenul nu prea își găsește locul și datorită lipsei *visului frumos*.Există un conflict fundamental între structura visătorului cu naivități de himeră paradisiacă(aici edenul este tot mai îndepărtat) și viața dură a timpului său de răsruce istorică.

Eugenio Montale în poeziile sale,cum subliniază Angelo Jacomuzzi,rareori are o preocupare a unei comunicări fericite cu metafizicul,peutru a regăsi vestigiile edenului,ca reminiscență a unei divinități ce a rupt vâlul și a tangențiat cu lumina oamenilor.Fiind masca poetică a unei ieșiri în afara timpului,a unei intrări în mirajul edenic:*negrele semen de ramuri pe alb/ca un alfabet esențial.(Quasi una fantasio).*În *Elegia de Pico Farnease* limbajul este **aluatul** care dospește preistoria unei hermeneutici,*frământat* de un eu poetic stăpânit de presentimentul unui sens spre **edenul lucrurilor**.In seria *fantomelor salvatoare* din *În prag*(In limine),analizate de Gianfranco Cotini,semnalăm prezența iubitei angelice.Aceasta este surprinsă într-un gest enigmatic:*...și deasupra/vreun gest ce șovăie.../Precum atunci/te-ai răsucit și cu o mână,fruntea/dezvăluind-o de sub nor de plete//m-ai salutat spre a intra în beznă.(La bufera).*Evocarea acestui trecut moment,peutru poet,secunda supremă este edenică,la fel și invocarea divinității nu sunt altceva decât semnificațiile unei transsubstanțiere a presentimentului apariției iubitei,moment ce-l consideră poetul,edenic.

Există o serie de lucruri montaliene care circumscriu tematicii profetice,acel difuz presentiment obscur care ne conduce spre edenul imaginarului poetic.

Spre deosebire de Montale,la Fernando Pessoa edenul se află între abis și oglindă.Este acelaș peisaj care,în realitate poetul și-l creiază,prin limbajul poeziei dat de expresia recognoscibilă.Paradoxul implicit al lui Pessoa este acela de a instaura un discurs poetic adecvat,uneori ironic,fiindcă la poet iluzia de eden se confundă cu libertatea *căci libertatea există/Numai în iluzia libertății.*

In lirica elenă I.M.Panayotopolos *edenul* se reflectă în dragostea de pământ,de pădurile și clipocitul apelor.Em mărturisește undeva:*Am iubit acest pământ din prima mea tinerețe.Am umblat pe cărările lui,am ascultat freamătul freamătul pădurilor,clipocitul apelor,am deslușit mesajul oceanelor(...).*Descoperirea *tainelor vieții*,cunoașterea pătimașă a iubirii ce depășește frumusețea telurică,irupând spre spațiul invadat de lumină a *ideii* ,sunt tot atâtea elemente ale edenului poetului grec înțeles de poetul grec:*Femeie cu trup de arc întins,încă te aștept/lângă vasul de-alabastru cu intrastate roze,/măcar că noaptea apropape a trecut.(Asfințit-a lună).*Clipele așteptării,sunt momente ale timpului edenic:*Mi te-nchipui simplu:într-un balcon/întoarsă spre o dalbă roză sau pe un vapor/îmvăpăiată de flăcările*

amurgului.(Fantezie),în timp ce la Salvatore Quasimodo universul edenice e dominat de sentimentul plenitudinii inimii sale,care păstrează tiparele imateriale ale lucrurilor edenice din preajmă:*Nu-i nici un lucru care moare/Fără ca-n mine să rămână viu.*Imaginea omului nu este un lucru etern,cum nici *Orașul din insula/scufundată în inima mea,/nu este etern,* fiindcă edenul pentru poet este o bucurie ce o dezleagă de arborii visați.Poetul suedez Artur Lundkvist descifrează edenul în triumful deplin al tuturor energiilor disponibilităților umane:*In viața noastră a pătruns ceva nou/și zărim prin mulțime sclipirea/și trebuie să-l căutăm ne-ncetat.*Starea aceasta de euforie este **momentul edenice** al poeziei lui Lundkvistă:*Există un fel de bucurie sălbatică/în tot ce e viu/Există/ceva îmbătător și aparținând tuturor.*(*Există un fel de bucurie sălbatică...*).In schimb la Milton Sahtouris,edenul este perceput când *urc în cerul poeziei/înbrăcat în bunavestire a așteptării pruncului/străbătând o cale în imensitate...*

*Vor veni zilele ce ne-au sorbit/în cupele de alabastru ale amiezii,/din nou iluminând răsuflarea mării/și-nnebunind licuricii câmpiei,*așa își creionează în *Epilog* edenul,poetul Vasos Voiadzoglu care a trăit o parte din viață,în insula Skiros,pe care o vede ca un spațiu edenice unde *semnele bucuriei se văd,*ca un dar al *blestemului antic.*Dacă la Vvoiadzoglu edenul era o insulă ce compensa mișcarea tuturor simțurilor a fondului emoțional,la Iohannes Becher timpul ca simbol al noului este perceput ca eden al simțurilor,fapt ce-l descoperim *În munți,la umbra lor m-am fost născut/Din munți veneau la noi și vânt și soare./Mă întrebam,prin ulițe pierdut:Cât pot ei oare munții să măsoare?(In umbra munților).*

Fundamentul psihologico-științific-religios din care derivă mitul Edenului iese în evidență în clipa când geneza actului creator e identificată în viața psihică:iar problema ce se pune este,aceea a exprimării ei.O stare interioară de bucurie,de beatitudine,localizată în timp,dar mai ales în spațiul care produce acea stare,determină cel mai adesea starea edenică,sau,pur și simplu,**edenul** ca expresie a poeticului.

Trăind intens,poetul plonjează în sine,și creează imaginea unui mit și astfel triumfă asupra naturii sale.Analizând conceptul kierkegaardian de *angoasă*,regăsesc un mod de reafirmare a eului artistic ca loc al construcției mitului edenice, al cărui sens duce la perfecționarea lăuntrică.Forma sub care acesta este conceput devine expresia echilibrului regăsit.Edenul e reprezentat de psihologie sau,mai exact,de psihopatologie,în prelungirea imaginii sau viziunii poetului.Edenul este *construit* în poezia europeană a secolului XX printr-un dezechilibru,asimilabil sau,în orice caz,situabil în proximitatea stării patologice ce declanșează procesul creator a cărui împlinire în operă revine la o restabilire a unui nou echilibru prin,însăși,construcția acestui mit.Edenul este de aici încolo rezultatul unui efort voit și coerent,în recrearea naturii primitive și tinzând să organizeze într-un **cosmos edenice** beatitudinea interioară pe care o transmite și cititorilor.

Unii poeți europeni căzând în” capcana”propogandei comuniste au crezut,unii chiar sinceri,în viitorul luminos al socialismului și comunismului.Ei ,în poezia lor,vedeau acest *luminos viitor* ca un eden al omenirii.Edenul de această factură era ca iluzia optică din deșert numită *fata morgana*.Puține poezii inspirate de propaganda comunistă mai rezistă astăzi.

Astfel, edenul în poezie apare ca un analog al sufletului,ca o obiectualizare făcută necesară de o insuportabilă presiune interioară.Cum specifică Croce:ea e posibilă atâta vreme cât procesul creației care recreionează edenul e descris ca fenomen lăuntric.Edenul devenind transsubiectiv,el se desprinde de poet pentru a-și trăi imaginea în imaginarul cititorului.

Un rol important în extensia edenului îl are oniricul ca vis binefăcător de creație artistică.

Concluzii

În “construcția” edenului în poezia europeană distingem patru faze: cea dintâi este cea inconștientă sau pregătitoare, a doua e dată de inspirație, a treia de elaborare și a patra de execuție. Edenul apare când inspirația ajunge la o adevărată iluminare ce ia, în conștiință, forma unei imagini sau a unei idei edenice. Viziunea asupra lumii edenice reprezintă “tipul psihic”. În cadrul acestuia tipul simpatetic este înclinat, întotdeauna, spre eden, oscilând între extaz și entaz.

Bibliografie

1. Genette, G., *Figuri*, Editura Univers, 1978.
2. Mavrodin, I., *Poietică și poetică*, Editura Univers, București, 1982.
3. Chevalier, J., Gheerbrant, A., *Dicționar de simboluri*, Editura Artemis, 1995.
4. Genette, G., *Opera artei (1) Imanență și transcendență*, Editura Univers, București, 1999.
5. Simion, E., *Intoarcerea autorului*, Editura Cartea Românească, 1981.
6. Hufnagel, E., *Introducere în hermeneutică*, Editura Univers, București, 1981.
7. Barthes, R., *Romanul scriiturii*, Editura Univers, București, 1987.
8. Levinas, E., *Totalitate și infinit*, Mouton, 1961.
9. Mihăilescu, D., C., *Intrebările poeziei*, Editura Cartea Românească, 1988.
10. Negrici, E., *Figura spiritului creator*, Editura Cartea Românească, 1978.
11. Colecția *Cele mai frumoase poezii*, Editura tineretului, 1962-1978.